

**ÚLOHA PROKURATÚRY A SÚDOV PRI
ODHAĽOVANÍ KORUPCIE, TRESTNÉ KONANIE**

Ján Hrubala
Denisa Ivanová

ÚLOHA PROKURATÚRY A SÚDOV PRI ODHAĽOVANÍ KORUPCIE,
TRESTNÉ KONANIE

Oponentúra: *Daniel Lipšic*

CPHR - Transparency International Slovensko
Bajkalská 25
827 18 Bratislava 212
tel: 02/5341 10 20, fax: 02/5823 34 87
www.transparency.sk, tis@transparency.sk

Tento program bol pripravený vďaka podpore USAID, Americkej agentúry pre medzinárodný rozvoj, Kancelárie pre demokraciu a riadenie Úradu pre Európu a Euráziu, v rámci grantu č. DGS-G-00-00-00025-00. Názory uvedené v programe sú výlučne názormi autorov a nemusia byť totožné s názormi Americkej agentúry pre medzinárodný rozvoj.

Vydal: *Róbert Vico* - vydavateľstvo

ISBN 80-89041-23-X

CPHR - Transparency International Slovensko

Ján Hrubala
Denisa Ivanová

ÚLOHA PROKURATÚRY A SÚDOV PRI ODHAĽOVANÍ KORUPCIE, TRESTNÉ KONANIE

Bratislava
máj 2001

Vydané s podporou USAID a INEKO

Transparency International Slovensko (TIS) je organizačnou jednotkou Centra pre hospodársky rozvoj (CPHR), neziskovej, nestranickej a mimovládnej organizácie so sídlom v Bratislave. Je národnou pobočkou celosvetovej organizácie Transparency International, ktorá bola založená v roku 1993 a má sídlo v Berlíne. Medzi hlavné ciele TIS patrí predovšetkým podpora a presadzovanie takých demokratických hodnôt v živote spoločnosti, akými sú transparentnosť, dôvera, čestnosť a integrita, ktoré významným spôsobom napomáhajú bojovať proti korupcii, úplatkárstvu.

**Centrum pre hospodársky rozvoj-
TRANSPARENCY INTERNATIONAL SLOVENSKO
Bajkalská 25, 827 18 Bratislava 212
tel: 02/5341 10 20, fax: 02/5823 34 87**

Túto publikáciu nájdete aj na internete - www.transparency.sk

Členovia Aliancie za transparentnosť a boj proti korupcii:

Milan Banas
Iveta Griačová
Eugen Jurzyca
Mária Kolaříková
Zdenko Kováč
Katarína Mathernová
Grigorij Mesežnikov
Vladimír Pirošík
Ol'ga Reptová
Emília Sičáková
Dušan Staněk
Juraj Stern
Soňa Szomolányi
Jiří Vlach
Daniela Zemanovičová

Ďalších 5 členov má pozastavené členstvo z dôvodu výkonu vysokej štátnej funkcie.

ÚVOD

Ak majú mať slová o slobodnom trhu, demokracii a slobode nejaký zmysel, potom je potrebné vedieť, že korupcia je jed, ktorý ničí práve to, čo by malo tvoriť obsah týchto slov. Dôsledky môžu byť katastrofálne - z demokracie a slobody sa stane luxusný tovar dostupný len tým, ktorí majú peniaze a nemajú škrupule."

Fedor Gál, Praha, máj 1999

Demokratický štát je založený na slobode. Jej obsahom je možnosť každého jedinca svojimi schopnosťami ovplyvňovať kvalitu svojho života. Inak povedané, každý môže robiť, čo chce, pokiaľ tým nezasahuje do slobody iného. Štát uznávajúci tento princíp, aby mohol fungovať a zachovať ho pri živote, si potom vytvára záväzné pravidlá správania, ktoré nazýva zákonmi. Zákony sa od iných (morálnych, etických, náboženských) pravidiel správania líšia hlavne tým, že sú vynutiteľné štátnou mocou. Čiže pokiaľ ich niekto porušuje, možno sa u príslušného orgánu dovolať nápravy.

Zákony okrem iného zabezpečujú rovnosť a garantujú rovnaké príležitosti pre všetkých. Robia to tak, že zakazujú a trestajú akékoľvek zvýhodňovanie postavené na inom, než zákonom stanovenom princípe. Ak teda niekto vsádza na obsah slov, ktoré majú niečo spoločné so slovom "korupcia" koná nielen proti nám ostatným a prirodzenému stavu vecí, ale aj proti zákonu. Ochrana zákona v takomto prípade spočíva v **represívnych opatreniach**, teda vo vyvodení dôsledkov formou potrestania páchatel'a. V zápase proti korupcii, podobne ako v zápase proti iným spoločenským nešvárom, je výkon represie zverený do rúk **polície, prokuratúry** a v konečnom dôsledku **súdov**, ktorým môžu pomáhať rôzne kontrolné orgány. Represia ako taká síce len spätne reaguje na vzniknutý problém a jej vplyv na prevenciu nemožno preceňovať, napriek tomu je však jej význam v boji s korupciou veľký. Naznačujú to aj viaceré výsledky prieskumov (napríklad prieskum vykonaný na prelome rokov 1999 a 2000 nadáciou Integra na vzorke malých a stredných podnikateľov), podľa ktorých nevyriešené prípady korupcie a nepotrestanie páchatel'ov dávajú zlý príklad ostatným, pričom tento stav je jednou z najdôležitejších príčin korupčného správania.

Korupcia má množstvo podôb. Obálky, protislužby, úľavy, "pozornosti", atď. O korupciu ide vždy, keď je pokuta od policajta nižšia ako obvykle a bez bloku, keď lekár prijme obálku (aby operácia dobre dopadla), keď právnik okrem honoráru pre seba žiada peniaze "na sudcu"... Keď niečo navyše dostane úradník za bleskové a bezproblémové vybavenie stavebného povolenia, aj keď sprostredkovateľ "prijíma" študenta na vysokú školu. O korupciu ide aj vtedy, keď sa vec na súde (náhodou) dostane inému sudcovi, než tomu, ktorý je na rade podľa rozvrhu práce. Vytrča spoza tendrov a verejných súťaží, ktorých výsledku sa nečuduje iba ich víťaz a príslušný minister... Korupcia je rodinkárstvo, klientelizmus a iné neprimerané a nepoctivé pohnútky pri plnení zverených úloh.

Korupcia v každom právnom štáte má trestnoprávne následky a každé korupčné konanie je nielen protiprávne a zakázané ale aj sankcionovateľné, teda možno zaň súdom uložiť trest. Napriek tomu aj dnes niektorí ľudia podplácajú, berú úplatky a spoliehajú sa na to, že im na to neprídu. Pritom každý uvažujúci človek vie, že korupcia nabúrava princíp rovnosti v štáte. Nezákonne a nemorálne zvýhodňuje tých, ktorí majú moc a peniaze, a tým ničí dôveru občanov v zákon, jeho zmysel a uplatňovanie. Niekedy si však za to môžeme sami - či už prispôbením sa tomuto stavu alebo nečinnosťou a apatiou.

Čo s tým? Určite je potrebné vzdelávať a odhaľovať konečný zhubný efekt korupcie. Treba prehľadniť procesy finančných tokov, odbúrať subjektivistické faktory pri prideľovaní rôznych licencií. V niektorých veciach pomôže nedávno prijatý zákon o prístupe k informáciám, ktorý by mal pootvoriť zásuvky úradníkov a zabezpečiť transparentnosť rozhodovania i orientáciu občana v ňom. Na základe tohto zákona má občan prístup ku všetkým informáciám, ktoré nie sú zákonmi vyhlásené za tajné a svoju žiadosť o informáciu nemusí nijako zdôvodňovať. Niekedy však nestačí len vedieť, ale treba aj konať. V

tejto kapitole sa preto pokúsime vysvetliť:

- čo sa z hľadiska trestného práva v súvislosti s korupciou považuje za trestné,
- aké sú základné pravidlá trestného konania a ako takéto konanie môže vyvolať proaktívny občan alebo skupina ľudí,
- aké sú úlohy, postavenie a povinnosti polície, prokuratúry a súdov v trestnom konaní,
- ako je možné kontrolovať samotné orgány činné v trestnom konaní,
- čo by sa v budúcnosti v tomto procese dalo zlepšiť.

Tieto informácie sú určené pre tých, ktorí vedľa, že dôsledkom korupcie nie je len bezprostredná výhoda z poskytnutia alebo prijatia úplatku a ktorí vedľa aj to, že ideály korektného správania sú bezmocné len navonok a ak sa im účinne pomáha, z dlhodobého hľadiska môžu triumfovať.

1. PRÁVNY POHĽAD

Korupčné formy správania v práve najčastejšie označujú ako prijímanie úplatku, podplácanie, nepriame úplatkárstvo a zneužívanie právomoci verejného činiteľa. Vo všetkých týchto prípadoch pôjde o nelegálne a zakázané stimulovanie nositeľov právomocí (úradníkov, policajtov, sudcov...) peňažnými alebo inými odmenami k činnosti, ktorá zvyhodňuje toho, kto platí, a poškodzuje verejnosť a jej záujmy. Ako už bolo uvedené, takéto konania sú nielen zakázané, ale aj trestnoprávne postihnutelné¹. To znamená, že ak vyšetrovacie orgány polície napríklad v prípade štátnej zákazky zistia, že ministerský úradník prijal úplatok za uprednostnenie niektorej zo súťažiacich firiem, úradník bude trestne stíhaný.

Základným prameňom trestného práva je zákon č. 140/1961 Zb. v znení zmien a doplnkov -Trestný zákon. V jeho jednotlivých ustanoveniach sú opísané konania, ktoré sa zakazujú, ktoré vyšetrovatelia polície trestne stíhajú a ktoré súdy na základe obžaloby prokurátora v prípade preukázania viny trestajú. Takéto konania sa nazývajú trestné činy. Definuje ich § 3 Trestného zákona, ktorého odsek 1 hovorí, že *trestným činom je pre spoločnosť nebezpečný čin, ktorého znaky sú uvedené v tomto zákone. Za potrestateľné a z hľadiska trestného práva korupčné správanie (trestný čin) bude teda považované len také konanie, ktoré je ako takéto definované v Trestnom zákone.*

Trestný čin prijímania úplatku a inej nenáležitej výhody - § 160, 160 a), b), c) Trestného zákona

Za trestné sa považuje každé konanie, keď niekto *za úplatok alebo inú nenáležitú výhodu zneužije svoje zamestnanie, povolanie, postavenie alebo funkciu na poskytnutie výhody niektorej osobe alebo na jej neodôvodnené uprednostnenie pred inými.* Do tejto kategórie patrí väčšina príkladov z úvodu. Okrem nich sem možno zaradiť aj situáciu, keď úplatok prijme licitátor za spôsob vedenia dražby, pracovník

¹ Okrem toho "podplácanie" poznajú a zakazujú aj normy obchodného práva v rámci ochrany proti tzv. nekalej súťaži. Na rozdiel od trestného práva, kde sa chráni "poriadok vo veciach verejných", obchodné právo chráni čistotu hospodárskej súťaže v rámci trhovej ekonomiky vo sfére súkromného podnikania. Čiže ak štatutárny zástupca na trhu súťažiacej firmy dá "províziu" predstaviteľom inej firmy (napríklad zabezpečí im bezplatný pobyt vo firemnom penzióne) za účelom zabezpečenia výhod pre firmu, nedopúšťa sa trestného činu, za ktorý môže ísť do väzenia. To však neznamená, že všetko je v poriadku. Ak sa o takomto konaní dozvie iný súťažiaci, ktorý tým bol poškodený, môže sa na súde domáhať, aby sa rušiteľ čistoty hospodárskej súťaže zdržal protiprávneho konania, odstránil chybný stav, poskytol satisfakciu v peniazoch, uhradil spôsobenú škodu a pod. Táto príručka sa však zaoberá hlavne trestnoprávnou stránkou korupcie, preto sa v ďalšom texte budeme viac zaoberať verejnými činiteľmi a menej súťažiacimi v zmysle obchodného práva.

zodpovedný za čistý priebeh verejnej súťaže za uprednostnenie určitej ponuky, rovnako aj sudca, ktorý si od strany v spore nechá vybaviť "lacný" zájazd.

V závislosti od závažnosti prípadu možno za tento trestný čin uložiť trest odňatia slobody až do výšky piatich rokov, trest zákazu činnosti i peňažný trest. Prísnejšie sa trestajú prípady, keď bola spôsobená väčšia škoda. Na mieru trestu má vplyv aj výška úplatku, pracovné alebo funkčné zaradenie páchatel'a (postavenie verejného činiteľa) a to, či trestná činnosť bola spáchaná v súvislosti s obstarávaním tzv. vecí všeobecného záujmu. Za vecí všeobecného záujmu sa pritom považujú činnosti, ktoré súvisia s plnením spoločensky dôležitých úloh a v rámci nich s uspokojovaním materiálnych, kultúrnych, zdravotných i iných potrieb občanov, pokiaľ nejde o uplatňovanie výslovne osobných práv .

Pokiaľ ide o obstarávanie vecí všeobecného záujmu, trestné je nielen zobratie úplatku, ale i jeho žiadanie alebo prijatie sľubu jeho poskytnutia pre prípad úspešného vybavenia veci. Trestné je aj takéto konanie prostredníctvom sprostredkovateľa.

Trestný čin podplácania - § 161, 161 a) b) c) Trestného zákona

Kto poskytne úplatok alebo inú nenáležitú výhodu alebo ich sľúbi inému, aby ten zneužil svoje zamestnanie, povolanie, postavenie alebo funkciu na poskytnutie výhody niektorej osobe alebo na jej neodôvodnené uprednostnenie pred inými, potrestá sa odňatím slobody až na jeden rok alebo peňažným trestom. Tak znie skutková podstata trestného činu podplácania, pričom opäť - prísnejšie sa trestá podplácanie v súvislosti s obstarávaním vecí všeobecného záujmu a podplácanie verejných činiteľov². Aj v tomto prípade je trestné nielen poskytnutie úplatku, ale aj jeho prisľúbenie a v prípade podplácania v súvislosti s obstarávaním vecí všeobecného záujmu je trestné i ponúknutie úplatku a použitie sprostredkovateľa. Ponúknuť úplatok je možné rôznym spôsobom - slovné, ale i naznačením, posunkom, gestom. Za ponúknutie úplatku sú považované i známe výroky typu "potom sa vyrovnáme", "nebojte sa, určite neprerobíte" a pod.

Hoci za úplatok sa môže považovať i finančne nevýznamná čiastka, pri predmetoch symbolického darčkového charakteru sa obvykle netreba báť. Ak bol niekto v nemocnici spokojný s úrovňou služieb a pri odchode daruje kyticu či bonboniéru ošetrojúcemu personálu, nemusí sa báť trestného stíhania. Horšie je to však už s kupovaním drobností či "fliaš" pre pracovníkov orgánov verejnej moci. Tu prax našich súdov netoleruje ani poskytovanie darčkov a protislužieb nepatrnej hodnoty.

Zasahovanie do nezávislosti súdu - § 169a Trestného zákona

Tohto trestného činu sa dopustí každý, kto akýmkoľvek spôsobom pôsobí na sudcu, aby porušil svoje povinnosti v konaní pred súdom. Čiže v prípade sudcov je trestné akékoľvek protiprávne pôsobenie na ich rozhodovaciu činnosť (nemusí byť za úplatok alebo inú nenáležitú výhodu) a trest - v závislosti od závažnosti prípadu - môže byť až desať rokov odňatia slobody

Trestný čin nepriamej korupcie - § 162 Trestného zákona

Podľa slovenskej právnej úpravy sú trestné aj tzv. nepriame formy prijímania úplatku a podplácania.

² Za verejných činiteľov sa považujú volení funkcionári alebo iní zodpovední pracovníci orgánov štátnej správy a samosprávy, súdu alebo iného štátneho orgánu (prokuratúry), príslušníci ozbrojených síl alebo ozbrojeného zboru, súdni exekútory a osoby, ktoré konajú v postavení členov lesnej, vodnej, rybárskej alebo poľovníckej stráže. Verejnými činiteľmi sú teda sudcovia, vyšší úradníci s rozhodovacími právomocami, policajti, ministri, primátori, poslanci..., nie však notári, advokáti, riaditelia podnikov, firiem, škôl, lekári, revízori v doprave, cirkevní hodnostári...

Trestnoprávne postihnuteľný je nielen ten kto vybavuje, ale aj ten, kto sľúbi vybavenie prostredníctvom využitia svojho vplyvu na kompetentnú osobu, prípadne za toto prijme alebo žiada úplatok. Trestné je napríklad to, keď niekto prisľúbi vybaviť inému určitú vec, lebo sa pozná s prednostom okresného úradu. Ak za toto žiada alebo prijme úplatok, dopúšťa sa trestného činu, rovnako ako ten, kto mu úplatok dá, ponúkne alebo sľúbi. Podobne ako u predchádzajúcich trestných činov, na posúdenie trestnej zodpovednosti nemá žiadny vplyv to, či dotýčny známy vo veci naozaj niečo urobil alebo nie.

Dôležité: Nepriama korupcia a podplácanie patria do nie veľkej kategórie trestných činov, u ktorých aj po ich spáchaní je možné dosiahnuť to, aby páchatel' nebol odsúdený, avšak len za splnenia niekoľkých podmienok. Tou základnou je včas sa priznať. Trestnosť podplácania a nepriamej korupcie totiž zaniká, ak páchatel' úplatok poskytol alebo sľúbil len preto, že bol o to požiadaný, a urobil o tom dobrovoľne a bezodkladne oznámenie prokurátorovi, vyšetrovateľovi alebo policajnému orgánu (vojak môže namiesto toho urobiť oznámenie veliteľovi alebo náčelníkovi). V tomto prípade je teda potrebné čo najskôr zájsť na ktorýkoľvek útvar polície alebo prokuratúru a opísať, čo sa stalo. Možno je tiež poslať o tom písomné oznámenie. Obdobne nebude potrestaný ani ten, kto sa v spolupráci s políciou a podľa jej pokynov "zahrá" na "agenta provokatéra" (zákon používa termín "špecializovaný agent na odhaľovanie korupcie") a preukázateľne "podpláca" za účelom odhalenia alebo zistenia páchatel'a trestného činu prijímania úplatku. Takýto postup prichádza do úvahy najmä vtedy, ak je niekto požiadaný o úplatok a chce úplatcu nielen odhaliť, ale aj usvedčiť. Vtedy je najlepšie obrátiť sa na políciu a v ďalšom sa riadiť jej pokynmi. Polícia takéhoto agenta obvykle vybaví nielen inštrukciami, ale aj príslušnou technikou (napríklad nahrávacím zariadením) a v prípade potreby aj ochranou.³

Zneužívanie právomoci verejného činiteľa - § 158 Trestného zákona

Verejní činitelia ako predstavitelia štátu alebo samospráv musia vykonávať svoju moc v súlade so zákonom. Pokiaľ *vykonávajú svoju právomoc spôsobom odporujúcim zákonu, prekročia svoju právomoc alebo nesplnia povinnosť vyplývajúcu z ich právomoci a robia tak v úmysle spôsobiť inému škodu alebo zadovážiť sebe alebo inému neoprávnený prospech*, dopúšťajú sa trestného činu zneužívania právomoci verejného činiteľa. Podľa miery závažnosti tohto trestného činu môžu byť páchatelia potrestaní trestom odňatia slobody v rozmedzí od 6 mesiacov až do 10 rokov, peňažným trestom i trestom zákazu činnosti. Pre správne posúdenie tohto skutku je potrebné uviesť si niekoľko faktov.

- Tohto trestného činu sa môže dopustiť len osoba, ktorá je verejným činiteľom (viď poznámku 2). Iné osoby sa však môžu dopustiť tzv. prípravy alebo návodu na tento trestný čin, a to vtedy, ak verejného činiteľa nabádajú k úmyselnému zneužitiu jeho právomocí. Príprava i návod sú pritom sú trestné takisto ako samotné spáchanie skutku verejným činiteľom.
- Nie každé pochybenie v činnosti verejného činiteľa je automaticky trestným činom. Ide o úmyselný trestný čin, kde sa musí preukázať nielen nedodržanie zákona, ale aj úmysel niekomu poškodiť, seba alebo iného neoprávnenne zvýhodniť a pod. Čiže trestným bude napríklad úmyselné nestíhanie dôvodne podozrivého páchatel'a trestného činu, ale aj neudelenie pokuty tam, kde ju zákon predpokladá ako nevyhnutný následok porušenia práva.
- Za istých okolností môže byť trestnoprávne postihnuteľné aj protiprávne konanie spáchané z nedbanlivosti (pre potrestanie postačuje nedbanlivosť páchatel'a, nemusí sa mu preukázať úmysel

³ Popísaným postupom polícia u nás i v zahraničí už niekoľkokrát postupovala. Najznámejším je prípad slovenského sudcu, ktorý sa v Čechách snažil ovplyvniť pri rozhodovaní svojho českého kolegu. Dohodol si s ním ďalšie stretnutie, na ktoré český sudca už prišiel so skrytým odpočúvacím zariadením, ktorým ho po jeho oznámení vybavila česká polícia. Aj vďaka tomuto postupu a dôkazu nahrávkou bol nakoniec v roku 2000 slovenský sudca odsúdený.

porušiť zákon). Bude to vtedy, ak verejný činiteľ pri výkone svojej právomoci z nedbanlivosti zmari alebo podstatne sťaží splnenie dôležitej úlohy. Čo je zmarenie alebo podstatné sťaženie splnenia dôležitej úlohy posudzujú orgány činné v trestnom konaní podľa okolností prípadu. Môže ním byť napríklad zanedbanie povinností pri živeľnej pohrome, nevyhnutnej evakuácii obyvateľstva a pod.

- Ak verejný činiteľ pri úmyselnom zneužití svojho postavenia prijme aj úplatok, dopúšťa sa naraz trestného činu zneužitia právomoci verejného činiteľa aj trestného činu prijímania úplatku, teda súbehu týchto dvoch trestných činov. Rovnako je možný aj súbeh trestného činu podplácania a návodu na zneužívanie právomoci verejného činiteľa.

2. POSTUP PRI PODOZRENÍ Z TRESTNEJ ČINNOSTI

Pravidlá trestného konania

V prípade podozrenia zo spáchania akejkoľvek trestnej činnosti sú orgány činné v trestnom konaní (polícia, vyšetrovatelia polície a prokuratúra) povinné toto podozrenie preverovať. Ak sa podozrenie potvrdí, začnú trestné stíhanie a proti podozrivej osobe vznesú obvinenie. Toto môže skončiť až pred súdom, ktorý je oprávnený rozhodnúť o vine páchatel'a a uložiť mu trest.

Trestné stíhanie majú u nás v kompetencii výlučne orgány štátu. To znamená, že občania nemôžu na páchatel'ov trestných činov podať sami a priamo obžalobu, môžu však orgánom polície a prokuratúry oznamovať svoje podozrenia. To možno urobiť ústne (na ktoromkoľvek útvere polície alebo na prokuratúre) alebo písomne. Ak je podnet na začatie trestného stíhania podaný ústne, poverený pracovník o ňom spíše zápisnicu. Pre písomné oznámenie sa nevyžaduje žiadna osobitná forma, stačí pravdivo a čo najpresnejšie opísať okolnosti skutku (vrátane označenia páchatel'a, ak je oznamovateľovi známy a prípadných ďalších svedkov). K podaniu tiež môžete pripojiť rôzne listinné dôkazy (ich fotokópie), audio alebo videokazety s nahrávkami a pod. Takéto podanie možno nazvať "podnet na začatie trestného konania" alebo "oznámenie o skutočnostiach nasvedčujúcich tomu, že bol spáchaný trestný čin". V oznámení možno požiadať o to, aby orgány činné v trestnom konaní upovedomili oznamovateľ'a do jedného mesiaca o tom, aké kroky vo veci v rámci vyšetrovania vykonali, inak tieto orgány túto povinnosť nemajú.

Vzhľadom na to, že vyšetrojúce orgány môžu mať záujem oznamovateľ'a vypočuť, mal by v oznámení uviesť svoje identifikačné údaje. Ak má oznamovateľ obavy, že oznámením svojej totožnosti, bydliska alebo miesta pobytu je ohrozený jeho život alebo zdravie, môže sa povoliť, aby do spisu neuvádzal údaje o svojej osobe. O oprávnenosti takejto žiadosti svedka v štádiu vyšetrovania rozhoduje prokurátor. Okrem toho, polícia je povinná vybavovať aj anonymné podania a oznámenia, pokiaľ z nich vyplývajú konkrétne skutočnosti. Rovnakú povinnosť má aj pri anonymných telefonátoch.

Vyšetrovanie trestných činov vykonávajú vyšetrovatelia policajného zboru v súčinnosti s ostatnými policajnými orgánmi. Všetky ostatné štátne orgány, orgány samosprávy, právnické i fyzické osoby sú povinné spolupracovať. To znamená, že na požiadanie vyšetrovateľ'a musia predložiť požadované doklady, vypovedať a pod. Osoby predvolané ako svedkovia smú odmietnuť výpoveď len ak by ňou spôsobili nebezpečenstvo trestného stíhanie sebe alebo osobe blízkej. Ak vyšetrovateľ (policajný orgán) dospeje k záveru, že nedošlo k spáchaniu trestného činu, vec uznesením "odloží". Proti takémuto uzneseniu má oznamovateľ právo podať sťažnosť, len ak je zároveň v postavení poškodeného (spáchaním trestného činu by utrpel materiálnu alebo inú škodu). Pokiaľ je však oznamovateľ

nespokojný s postupom policajtov, je oprávnený žiadať o zjednanie nápravy **prokuratúru**. Prokuratúra je totiž v oblasti trestného stíhania vyšetrovateľovi nadriadeným orgánom a môže mu dávať záväzné pokyny, rušiť jeho uznesenia a pod.

Dôležité: Častou otázkou je, či sa oznamovateľ nemusí báť právnych následkov, ak sa nakoniec podozrivému nepodari preukázať vinu. Odpoveď opäť závisí od okolností prípadu: Ak si oznamovateľ preukázateľne vymýšľal a klamal, môže skončiť na súde on. Krivé obvinenie a poškodzovanie cudzích práv je trestné. Ak však uviedol iba pravdivé skutočnosti, nemá sa čoho obávať.

Korupčné kauzy z hľadiska procesu ich prejednania oproti ostatným trestnoprávnym kauzám nie sú ničím výnimočné a aj pri nich platia všeobecné pravidlá stanovené Trestným poriadkom. Ak vyšetrovateľ zistí podozrenie zo spáchania trestnej činnosti a začne sa trestné stíhanie proti konkrétnej osobe, ďalej postupuje z úradnej povinnosti tak, aby preveril a pravdivo objasnil všetky okolnosti prípadu. Zaoberá sa tak dôkazmi svedčiacimi v prospech ako aj v neprospech obvineného. Nad celým procesom vyšetrovania (tzv. prípravné konanie) dozerá prokuratúra - dozorujúci prokurátor príslušnej prokuratúry. Ak vyšetrovateľ nazhromaždí dostatok dôkazov preukazujúcich podozrenie, podá tomuto prokurátorovi návrh na podanie obžaloby, ak sa podozrenie nepreukáže, trestné stíhanie zastaví. O podaní či nepodaní obžaloby na súd rozhodne prokurátor. Ak obžalobu podá, v trestnom konaní potom zastupuje štát ako žalobca. Každý obžalovaný už od momentu vznesenia obvinenia má právo na svojho obhajcu, má právo navrhovať dôkazy i vyjadrovať sa ku všetkým skutočnostiam v priebehu trestného stíhania. O vine či nevine a o prípadnom treste môže rozhodnúť v predpísanom konaní len nezávislý súd. Proti prvostupňovému rozsudku je prípustné odvolanie na vyšší súd.

3. MOŽNOSTI OBČANOV PRI ODHAĽOVANÍ KORUPCIE

Korupcia je špecifická tým, že väčšinou o nej vedia len dvaja ľudia. Niekedy však má akúsi samosignalizačnú schopnosť. Nielen v tom, že dotyčný úradník alebo funkcionár začne žiť "nad pomery", ale aj v tom, že začne mať nedostatky v evidencii, kvalite rozhodnutí, zápisníc a pod. Často práve vtedy môže byť občan nespokojný s rozhodnutím, postupom či správaním kompetentných. Preto sa teraz pozrime na to, čo sa dá robiť pri stretnutí s podozrením z korupčného správania, ak ešte nie sú k dispozícii priame dôkazy a nezákonnosť možno vytušiť len z rôznych nepriamych signálov.

- Prvým vhodným krokom občana pri preverovaní nezákonných postupov úradu je často podanie sťažnosti. Sťažnosti je potrebné adresovať vedúcemu úradu toho orgánu verejnej správy, o ktorého pracovníka ide. Ak sťažnosť smeruje proti vedúcemu, príslušný na vybavenie sťažnosti je jeho priamy nadriadený. Na sťažnosti proti poslancovi obecného zastupiteľstva, starostovi a primátorovi je príslušná osobitná komisia pri zastupiteľstve. Sťažnosť sa musí vybaviť v lehote 30 dní, túto lehotu je možné v obzvlášť náročných prípadoch predĺžiť najviac na 90 dní. Výsledok preverenia sťažnosti môže byť dôvodom na začatie trestného stíhania aj pre podozrenie z korupcie.
- Všeobecný dozor nad zákonnosťou v rozhodovaní aj v postupoch orgánov verejnej správy je u nás zverený prokuratúre. Preto v prípade podozrenia z nezákonnosti možno (popri sťažnosti) podať aj podnet na prokuratúru. Na základe podnetu prokurátor preskúma, či postup orgánu bol v súlade s právnymi predpismi. Ak zistí nedostatky, môže podať tzv. protest, alebo môže dotknutému orgánu navrhnúť spôsob odstránenia nezákonnosti v jeho postupe. Ak prokurátor na základe vášho podnetu

zistí podozrenie z trestného činu, je jeho povinnosťou začať trestné stíhanie. O výsledku šetrenia informuje podnecovateľa.

- Polícia a prokuratúra sú jediné orgány, ktoré môžu začať trestné stíhanie, avšak dozorných a kontrolných orgánov nad čistotou verejného života je viac. Významné kontrolné právomoci má Najvyšší kontrolný úrad SR (najmä pri kontrole nakladania so štátnymi prostriedkami) a Úrad vlády SR (vykonáva všeobecnú kontrolu ministerstiev a iných štátnych orgánov). Tieto orgány vykonávajú kontrolné právomoci predovšetkým z vlastnej iniciatívy, ale nič im nebráni konať aj na podnet občanov alebo právnických osôb. Ak zistia podozrenie z akéhokoľvek trestného činu, sú povinné vec odovzdať orgánom činným v trestnom konaní.
- Okrem štátneho a podnikateľského sektora existuje aj sektor občiansky, nazývaný niekedy tretí sektor. V rámci neho pôsobia aj organizácie, ktoré sa zaoberajú transparentnosťou fungovania spoločnosti, pomocou vo veciach verejného záujmu alebo priamo odhaľovaním korupčných praktík. Tieto organizácie môžu pomôcť radou, právnou pomocou alebo kvalifikovaným zverejnením poskytnutých informácií. Ich činnosť a pomoc môže byť súčasťou antikorupčného tlaku v konkrétnom prípade aj všeobecne.

Ak je občan nespokojný s vybavovaním vecí na úradoch, má teda viacero možností. Okrem tých, ktoré sme vymenovali, by však nemal zabudnúť na to, že voči jednotlivým rozhodnutiam sú prípustné aj opravné prostriedky (napríklad odvolanie). Väčšina rozhodnutí orgánov štátnej správy je preskúmateľná súdom. Ak teda aj existuje podozrenie či dôkaz o korupcii, treba popri podaní trestného oznámenia napísať v stanovenej lehote aj odvolanie. Premeškание tohto kroku môže znamenať vážne, niekedy nenapraviteľné komplikácie pri urýchlenej náprave nezákonného stavu.

4. KONTROLA ORGÁNOV ČINNÝCH V TRESTNOM KONANÍ A VEREJNOSŤ

Povedali sme si, že odhaľovanie a trestanie korupčného správania je výlučne v kompetencii štátnych orgánov a možnosti proaktívnych občanov, skupín občanov a rôznych mimovládnych organizácií sú hlavne v spolupráci s týmito orgánmi. Čo však v situácii, keď orgány činné v trestnom konaní nezačnú konať, súd uloží smiešny trest, prípadne korupcia sa týka priamo týchto orgánov?

Ak sa vec odloží, mal by vyšetrovateľ v odôvodnení uznesenia uviesť, akými úvahami sa riadil, pokiaľ dospel k záveru, že v danej veci nejde o podozrenie z trestnej činnosti. Rovnako tak musí urobiť prokurátor aj súd v akomkoľvek zo svojich rozhodnutí. Právne tieto rozhodnutia podliehajú len kontrole príslušného nadriadeného orgánu a odvolanie môžu podať len zo zákona oprávnené osoby, avšak na nekvalitu, prípadne benevolenciu v rozhodovaní možno poukázať aj inak. Akékoľvek verejné kritizovanie však vyžaduje dôkladné oboznámenie s prípadom a seriózne pripravenú argumentáciu.

Pokiaľ ide o sťažnosti na policajtov a vyšetrovateľov, tie vybavuje ich bezprostredný nadriadený alebo odbor inšpekcie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky. Sťažnosti na prokurátorov vybavuje tiež bezprostredne nadriadený prokurátor. Špecifikom sú sťažnosti na sudcov - tie vybavuje príslušný predseda súdu a v prípade sudcu sa možno sťažovať len na prieťahy v konaní alebo na správanie súdnych osôb. Proti rozhodnutiu vo veci vám teda sťažnosť na sudcu nepomôže (tu môže pomôcť odvolanie, to však môže podať len účastník konania). Ak však existujú dôkazy o "náklonnosti" sudcu k protistrane

(obžalovanému, poškodenému...), popri namietnutí zaujatosti sudcu možno túto vec signalizovať aj predsedovi súdu a napadnúť takéto správanie formou sťažnosti. Predseda súdu bude musieť celú záležitosť prešetriť. Je dobré, ak akúkoľvek takúto sťažnosť doložíte dôkazmi (za dôkaz môžu slúžiť všetky skutočnosti, ktoré prispievajú k objasneniu veci - výpovede svedkov, nahrávky, písomné podklady...). Súdy tvoria osobitnú moc v štáte a sudcovia pri rozhodovacej činnosti nie sú podriadení svojim predsedom, ministrom, prezidentovi a pod. Sú však povinní správať sa tak, aby nevzbudzovali pochybnosti o svojej nezávislosti a nestrannosti. Ak túto svoju povinnosť nedodržia, môžu byť disciplinárne stíhaní a potrestaní.

Jednotlivé prípady na súdoch by mali byť pridelované sudcom podľa tzv. rozvrhu práce. Rozvrh práce je dokument, ktorý by mal obsahovať ľudským faktorom neovplyviteľný kľúč na pridelovanie vecí. Ak existuje podozrenie, že sa rozvrh práce nedodržel a vec si napríklad "osvojil" sudca, ktorý nebol v poradí, opäť je možné obrátiť sa na príslušného predsedu súdu so sťažnosťou.

5. MOŽNOSTI ZLEPŠENIA

Pri návrhoch riešenia akéhokoľvek problému je potrebné vychádzať z analýzy zdrojov, ktoré vznik problému umožnili alebo zapríčinili. Zdroje, ktoré zapríčiňujú nekvalitné odhaľovanie korupcie i korupciu vo vnútri represívnych orgánov sú známe - nie vždy kvalitní ľudia a nie vždy kvalitné zákony a iné normatívne akty.

Pokiaľ ide o ľudské zdroje, polícia a prokuratúra (snáď s výnimkou veľkých miest) nepatria medzi rezorty, kde by záujem o prácu presahoval možnosti. V každom prípade aj tu je však možné skvalitniť výberový aj vzdelávací proces. V rámci týchto procesov je potrebné venovať väčšiu pozornosť etickým rozmerom činnosti policajtov a prokurátorov, ich sociálno-psychologickému výcviku a špecializácii. Práve boj s organizovaným zločinom a korupcia sa ukazujú byť vhodnou oblasťou špecializácie, kde sú potrebné osobitné vedomosti a zručnosti. Stotožňujeme sa aj s návrhom uvedeným v Národnom programe boja proti korupcii, ktorý počíta so zavedením inštitútu špeciálneho prokurátora pre oblasť korupcie - ten by napríklad preveroval všetky rozhodnutia policajných orgánov týkajúce sa odhaľovania korupcie. Zavedenie takejto špecializácie možno zväziť aj v súdnictve. Aj tu ide o rezort, kde sa podceňuje systematické vzdelávanie zamerané na etiku, interpersonálne a sociálno-psychologické zručnosti. Zlepšenie v týchto rezortoch nenastane, kým sami predstavitelia týchto rezortov nebudú autoritami s primeranou morálnou a etickou výbavou.

V oblasti zákonov upravujúcich korupciu je potrebné zapojiť široký tím odborníkov do práce na výklade jednotlivých relevantných pojmov. Napriek zmenám v roku 1999, keď bola rozšírená oblasť trestnoprávne postihnuteľných vzťahov, právnej praxi nie je zatiaľ vždy jasné, čo konkrétne táto zmena priniesla. Náčrt legislatívnych návrhov zmien je zhrnutý v Národnom programe boja proti korupcii na stranách 32 až 36. Tvorí dobré východisko, avšak bude potrebné zväziť aj prenesenie definícií niektorých pojmov (napríklad úplatok, neprimeraná výhoda, obstaranie veci všeobecného záujmu...) priamo do zákona, aby sa zabránilo všetkým nevhodným formám "mäkších" interpretácií týchto pojmov. Iný model je zavedenie definície korupčného konania do Trestného zákona - napríklad tak, ako ho definuje návrh konvencie OSN o protikorupčnom postupe (za korupčné konanie sa považuje ponuka, sľub alebo akákoľvek výhoda v niečí prospech ako neprimeraná pohnútkou pre výkon alebo nevykonanie povinnosti a vyjednávanie požiadaviek, prijatie akejkoľvek výhody ako neprimeranej pohnútkou pre výkon alebo nevykonanie povinnosti). Takýmto spôsobom by potom bolo možné zjednodušiť i rozšíriť skutkovú podstatu trestného činu prijímania úplatku a inej nenáležitej výhody napríklad formuláciou "kto sa

dopustí korupčného konania... potresce sa...". Treba zvážiť tiež rozšírenie trestnoprávnej zodpovednosti za neoznámenie trestných činov korupcie a možnosti ďalšieho stimulovania spolupráce s oznamovateľmi (posilniť ochranu svedkov, rozšíriť možnosti účinnej ľútosti a napríklad umožniť beztrestnosť všetkých páchatel'ov trestného činu úplatkárstva, ktorí sa včas priznajú a pod.)

Pokiaľ ide o "vnútrojustičné" zákony a normy, je potrebné zaviesť povinnosť takého stanovovania rozvrhov práce, ktorá by absolútne eliminovala subjektívny vplyv na to, ktorému sudcovi bude pridelená konkrétny prípad. Najvhodnejšie sa javí byť pridelovanie prípadov počítačom a dôsledná kontrola dodržiavania takto stanoveného rozvrhu práce. Okrem toho je potrebné dokončiť reformu justície v smere, ako ju načrtáva zmena ústavy, zaviesť periodicitu a pravidlá do hodnotenia sudcov a zvážiť prístup odbornej verejnosti do tohto procesu (profesijné stavovské zoskupenia, komory a pod.). Pokiaľ ide o kármu iniciatívu, tiež stojí za úvahu a seriózný rozbor, či túto iniciatívu nerozšíriť aj na orgány súdnej samosprávy, prípadne jednotlivých jej členov. Ďalej okrem rôznych "horúcich línií" sa dá uvažovať aj o rôznych internetových diskusných skupinách, na internete by mohol byť zverejnený nielen obchodný register, ale aj rozvrh práce konkrétneho súdu a pod.

"...Keď je výber priorít a projektov určený korupciou, máme pred sebou vrchol zvrátenosti: ide o prípad, kedy sú priority rozvoja zanedbávané v prospech projektov, ktoré prinesú väčší prospech štátnym úradníkom. Tým, že prideluje zdroje na neprioritné projekty, je korupcia do značnej miery zodpovedná za zanedbávanie základných ľudských potrieb, zvlášť výživy, zdravotných služieb a vzdelávania. Korupcia sa tak stáva príčinou zaostalosti a celkovej chudoby, to potom vedie k vytvoreniu začarovaného kruhu : Korupcia vedie k zaostalosti a chudobe, chudoba zas prispieva k ďalšiemu rozvoju korupcie, pretože ak nemôže človek uspokojiť základné životné potreby poctivo, môže sa cítiť donútený používať aj menej bezúhonné prostriedky k prežitiu. A tak je korupcia príčinou i následkom zaostalosti."

D. Frisch, z prednášky Pôsobenie korupcie na rozvoj, Benin 1994

